

MILLIY XOS SO‘ZLAR YOKI REALIYALAR VA ULARNING TARJIMADA AKS ETISH

Normatov Surayyo
Qudratova Shukrona
Jumayeva Dilnura

DTPI instituti xorijiy til va adabiyoti yonalishi 4 kurs talabalari

Annotatsiya : *Ushbu maqolaning asosiy vazifasi mamlakatlarga xos bo‘lgan so‘zlar va iboralar, ya’ni realiyalar Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romanida qanday qo‘llanganligi va ularning tahlili haqida ma’lumot taqdim etishdan iborat. Tarjimon tarjima jarayonida ma’lum bir mamlakatning lingvistik voqeliklari, ularning ijtimoiy-madaniy xususiyatlari bilan to‘qnash keladi.*

Abstract: *The main task of this article is to provide information about how the words and phrases specific to countries, that is, realities, are used in Abdulla Qodiri's novel "The Scorpion from the Altar" and their analysis. During the translation process, the translator encounters the linguistic realities of a certain country, their socio-cultural characteristics.*

Kalit so‘zlar: *realiyalar, mahdum, mehrob, paranji, bo‘g‘joma, salla, yaxtak, chiviq, paxsakivalentlik, geografik realiyalar, etnografik, ijtimoiy-siyosiy realiyalar, leksik birliklar.*

KIRISH

Tilshunoslikdan ma’lumki, til va madaniyatning o‘zaro munosabatini o‘rganadigan soha lingvokulturologiyaning asosiy tushunchalaridan biri realiyadir.

Realiya tarjimashunoslik, qiyosiy-tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnolingvistikaga oid tadqiqotlarda tillararo va madaniyatlararo farqlarni o‘rganishda muhim o‘rin tutadi. Realiya madaniy munosabatlar darajasini yoritishga xizmat qiladi, xalqning turmush tarziga oid tushunchalarni aks ettiradi. Realianing dastlabki ma’nosi madaniyatlarning o‘ziga xos belgilarini aks ettiruvchi narsa-buyum haqidagi tushunchalardir. L.N.Sobolev fikriga ko‘ra, ekvivalentlariga ega bo‘lmagan maishiy va o‘ziga xos milliy so‘zlar va iboralar, shuningdek, boshqa tillarda mavjud bo‘lmagan milliy turmush tarziga oid birliklar “realiya” hisoblanadi, Realialarni aks ettiruvchi tushunchalar milliy xususiyatga ega bo‘lib negaki ushbu predmet va hodisalar boshqa mamlakatlarda mavjud bo‘lmaydi.

Ekivalent bo‘lmagan lug‘at deb ataladigan lug‘atda moddiylashadi V.S. Vinogradov Lotin Amerikasi materialiga asoslanib, realiya muammosini ko‘rib chiqadi. Olim o‘rganilayotgan fon ma’lumotlarini yetkazuvchi leksik birliklar zaxirasini bir qancha tematik guruhlarga ajratadi:

1. Kundalik hayotni tavsiflovchi lug'at:
 - a) turar joy, mulk;
 - v) oziq-ovqat, ichimliklar;
 - b) kiyim-kechak, bosh kiyim;
 - d) mehnat va kasb turlari;
 - e) bank notalar, o'lchov birliklari;
 - f) cholg'u asboblari, xalq o'yinlari va qo'shiqlari, ijrochilar;
 - g) xalq bayramlari, o'yinlari;

O'z-o'zidan ma'lumki, muayyan xalq turmush tarzini ifoda etadigan so'zlarga bunday tushunchalarga ega bo'lmagan xalqlar tillariga tarjimasiz -asliytdagi shaklida o'tkaziladi, shu tariqa tarjimada muallif matnining milliy bo'yog'i adekvat talqin etiladi. Jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy muhit, davr, jamiyatdagi o'zgarish, shu jarayonni ifodalovchi ijtimoiy-siyosiy leksemalarda o'z aksini topadi. Ma'lumki, har bir asar tili o'ziga xos leksik ko'lamiga ega. Bunga shu asar yaratilgan va asar voqealari ifodalangan davr, intralingvistik va ekstralingvistik omillar ta'sir qiladi. "Mehrobdan chayon" asari leksikasi XIX asr oxiri xonliklar davri XX asr jadidlar davriga oid ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-madaniy, ma'rifiy-maishiy tushunchalarni aks ettiruvchi lug'aviy birliklarni qamrab oladi. Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asari leksikasi statistik tahlil qilingan hamda leksik birliklar tarixiy-etimologik jihatdan tadqiqi qilingan.

Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani juda ko'plab adabiyotshunos olimlar, yozuvchi, tadqiqotchilar va hatto tanqidchilar tomonidan tahlil va talqin qilingan. Bu asarda ko'plab realiyalarni misol keltirishimiz mumkin. Asar tahlili avvalida, **mehrob** so'zining ta'rifini keltirib o'tishimiz mumkin.

1. **Mehrob**¹ - bu masjid ichida uning qibla tomonidagi devorida taxmon shaklida qurilgan joy, namoz shu tomonga qarab o'qiladi; joyning yuqori, to'r qismi degani.

2. **Mahdum**² (mahsum) -(arabcha: ishga oluvchi, yollovchi)- ulamo va ruhoniylar, pir va ustozlarga beriladigan unvon, laqab va shu unvonga ega bo'lgan kishi.

3. **Paranji**³ (2019.6) (arab, faranji — keng ko'ylak) — ko'pchilik musulmon ayollarining yopinchig'i; chachvon bilan birga ansambl hosil qilgan. Ayollar gavdasini boshidan oyoq yashirib turishga xizmat qiladi.

4. **Alak**⁴(2019.14) – arqog'i va tanda ipi yarim pishirilgan ipdan to'qilgan mato dastaki dastgoh (qo'l do'kon)da turli rangda yo'l-yo'l qilib tayyorlangan. Alakdan to'n, ko'rpa va ko'rpacha tiqilgan. Alakning gullari yo'l-yo'l bo'lganidan qalami, ba'zi ingichka yo'llilari esa zevak deb nomlangan.

¹Abdulla Qodiriy.Mehrobdan chayon.Toshkent.2019 p1

² Abdulla Qodiriy.Mehrobdan chayon.Toshkent.2019 p2

³ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon.Toshkent2019 p6

⁴ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019 p 14

5. Guppi- chapon ⁵(2019.14) - Kiyim ustidan kiyiladigan, ichiga paxta solib qavilgan uzun milliy kiyim; to‘n.

6. Bo‘g‘joma ⁶(2019.14) - Kiyim-kechak, kiyimlik gazlamalar, eski-tuskilar tugib qo‘yiladi-gan katta mato; choyshab.

7. Mahsi⁷ (massi) (2019.15) — mayin, pishiq qo‘y yoki echki terisidan tayyorlanadigan poshnasiz, baland qo‘njli poyabzal.

8. Salla⁸ (fors. — tugun)(2019.15) — musulmon erkaklarning bosh kiyimi. Sidirg‘a (oq, yashil, kulrang va boshqalar) mato (asosan, doka)dan tayyorlanadi, eni 0,5 metr, uzunligi 1,5—3 metrdan 7 metrgacha o‘lchamda bo‘ladi. Ayrim manbalarda matoning uzunligi 5 metr bo‘lgani yaxshidir deyilgan.

9. Banoras ⁹(Hindistondagi Banoras shahri nomidan)(2019.15) — tanda ipi shoyi, nimshoyi, arqog‘i ipdan to‘qiladigan pishiq mato, to‘qilishi beqasamga o‘xshash.

10. Yaktak ¹⁰(2019.15) — yozgi, yengil kiyim; erkaklar ko‘ylagi. Oldi ochiq, uzun, yengli hamda tik yoqali to‘g‘ri bichimli, kalta (uzunligi asosan tizzagacha) va yalang qavat bo‘lishi bilan farq qiladi; asosan oq (bo‘z) surp, shuningdek yo‘l-yo‘l matolardan tikiladi. Ya. orqa-oldi yelkadan oshirib tashlangan yaxlit matodan tashkil topgan, uning ikki yoniga yonlar, yenglar tana qismiga to‘g‘ri ulanib, yeng va yonlar orasiga qulpak solingan.

11. Sag‘ri kafsh ¹¹(2019.15) - Otning sag‘ri terisidan tayyorlangan, kavush uchun ishlatiladigan ko‘n, charm. ♦ Ko‘n-chilik korxonalarida sag‘ri tayyorlash muhim o‘rinni egallagan edi. F. Ozodayev, „Sanoat“ .

12. Ugra ¹²(ubra) -- yupqa yoyilib, uzun va mayda qilib kesilgan xamirdan tayyorlanadigan taom. Tuppa (tuppi) – suyuq osh uchun ugraga nisbatan enliroq qilib tayyorlanadi.

13. Jevak, javak ¹³(fors, jev — arpa) (2019.24) — ayollar bo‘yniga taqadigan bezak buyumi, taqinchoq.

14. Supa ¹⁴(2019.24) — O‘rta Osiyo monumental me‘morligida binolar bilan o‘ralgan hovli o‘rtasiga yoki chetiga (bino devoriga tutashtirib) ishlangan sahn. Hovli yuzasidan baland, usti ochiq yoki yopiq (ayvonga o‘xshash) bo‘ladi.

15. Chiviq ¹⁵(2019.30) - gazlama turiga nisbatan ishlatiladigan atama. Masalan, mayda chiziqchiziq yo‘lli gazlama chiviq gazlama deb ataladi.

⁵ Abdulla Qodiriy .Mehrobdan chayon.Toshkent 2019 p14

⁶ Abdulla Qodiriy.Mehrobdan chayon.Toshkent 2019 p14

⁷ Abdulla Qodiriy.Mehrobdan chayon.Toshkent 2019 p15

⁸ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon . Toshkent 2019 p15

⁹ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019p15

¹⁰ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon.Toshkent.2019p15

¹¹ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent .2019p15

¹² Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon.Toshkent 2019p15

¹³ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon .Toshkent 2019 p24

¹⁴ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019 p24

¹⁵ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon.Toshkent 2019 p30

16. Sarmunshiy, munshi ¹⁶(arab. — kotib, ijodkor)(2019.34) — Oʻrta Osiyo xonliklari davrida xonlar yoki ayrim hokimlarning shaxsiy kotibi, yozuvchizuv ishlarini olib borgan shaxs. M. lavozimiga, odatda, maʼlumotli va husnixat kishilargina olingan.

17. Domod ¹⁷(2019.34) - kuyov, qalliq.

18. Paxsa ¹⁸(2019.41) — loy devor yoki uning qavati. Oʻrta Osiyo meʼmorligida qadimdan maʼlum. Qadimda baʼzi shaharlarning devorlari, qalʼa qoʻrgʻonlari Paxsadan ishlangan.

XULOSA

Ushbu asarda realiyalardan foydalanishning bosh maqsadi, asardagi joyning, vaziyat va holatlarning oʻziga xos xususiyatlarini namoyon qilishdir. Shuningdek, bu usul asarni badiiy tasvirlar bilan yanada boyitishga xizmat qiladi. Badiiy asarlarda ifodaviylikni, qahramon ichki kechinmalarini yaxshiroq qilib kitobxonlarga yetkazish uchun Abdulla Qodiriy asar davomida qahramonlar badiiy nutqini induviduallashtirishdan foydalangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qodiriy “Mehrobdan chayon” Toshkent-2019.
2. Oʻzbek adabiy tanqidi Toshkent “Turon-Iqbol” 2011.
3. Hotam Umurov. Oʻzbek adabiy tanqidi. Oʻzbek romanida psixologizm printsiplari, shakllari va vositalari. – Toshkent: “Turon-iqbol”, 2011. – B.238
4. Miyon Buzruk. Oʻzbek adabiy tanqidi. Mehrobdan chayon. -Toshkent: “Turon-iqbol”,2011. – B.12-13.
5. Izzat Sulton. Oʻzbek adabiy tanqidi. Abdulla Qodiriy va uning “Mehrobdan chayon” romani. – Toshkent: “Turon-iqbol”, 2011. – B.70.
6. Hotam Umurov. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent., "Sharq". 2004. 143
7. Bahodir Karim. Abdulla Qodiriy: Tanqid, Tahlil va talqin. Toshkent., "Fan". 2006. 52.

¹⁶ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019p34

¹⁷ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019 p34

¹⁸ Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent 2019 p41